

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΚΡΗΤΗΣ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ 16^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Στὸν κώδικα 918 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας (Mss. Ital. Cl. VII, ἀριθ. 918/8392) F^ο 90r κ. ἐξ., ὕστερα ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν 100 πόλεων τῆς Κρήτης, ποὺ δημοσίεψα στὸν προηγούμενο τόμο (ΙΑ' σ. 277 κ. ἐξ.) τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» ἀναφέρονται διάφορες στατιστικὲς πληροφορίες, σχετικὲς μὲ τὴ διοικητικὴ διαίρεση τῆς Κρήτης τὸ 16. αἰῶνα, μὲ τὰ φρούρια, τὰ χωριά καὶ τὸν πληθυσμὸς της.

Δὲν ἀναφέρεται στὸ χειρόγραφο πότε σταχυολογήθηκαν οἱ εἰδήσεις αὐτές. Ἐπειδὴ ὅμως στὸ f 92r ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἀπογραφὴ ἔγινε, ἅμα ἔλαψε ἡ ἐπιδημία τῆς πανούκλας τοῦ 1592, ἡ ὁποία, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἔκθεση τοῦ Πασκουαλίνο (βλ. Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας τόμ. III, Ἑράκλειο 1953, σ. 64 κ. ἐξ.) βάστηξε μέχρι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1593, συμπεραίνω πὼς ἡ ἀπογραφὴ ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ ἔγινε τὸ 1593 ἢ τὸ 1594.

Οἱ εἰδήσεις αὐτὲς ἔχουνε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Κρήτη τοῦ τέλους τοῦ 16. αἰῶνα, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διοικητικὴ διαίρεση τοῦ νησιοῦ καὶ τὸν πληθυσμὸς του καὶ γι αὐτὸ ἀξίζει νὰ δημοσιευτοῦν. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς διοικητικῆς διαίρεσης τῆς Κρήτης κατὰ τὴ Βενετοκρατία, ἡ ὁποία διατηρήθηκε, σχεδὸν ἡ ἴδια, μέχρι σήμερα, ἐπιφυλάσσομαι νὰ πραγματευθῶ στὴν ἔκδοσι τοῦ Καστροφύλακα. Ἐδῶ περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω ὅτι :

Οἱ Βενετοὶ μόλις ἔγιναν κυρίαρχοι τῆς Κρήτης, τὴν ὁποίαν ὀνόμαζαν *Regno* (Βασίλειο) ἐφαρμόσανε σ' αὐτὴ τὸ διοικητικὸ σύστημα τῆς Μητροπόλεώς τους. Διαίρεσαν τὸ νησί σὲ ἕξι *sestieri* (διαμερίσματα), ὅπως διαιροῦντανε καὶ ἡ Βενετία, καὶ ἔδωσαν σ' αὐτὰ τὶς ἴδιες ὀνομασίες τῶν *sestieri* (συννοικιῶν) τῆς Βενετίας.

1) Τὸ *sestiere Canaregio* περιλάμβανε τὶς τοῦρμες (ποὺ ἔγιναν ἔπειτα Καστελιάνιες) : Σητεία, Γεράπετρα, Λασιθί, Μεραμπέλο.

2) Τὸ *sestiere San Marco* περιλάμβανε τὶς τοῦρμες : Μελβεν-τέρε, Πεδιάδα, Πεζοκούναβα (περιοχὴ Πεζῶν - Κουνάβων).

3) Τὸ *sestiere San Croce* περιλάμβανε τὶς τοῦρμες : Μονοφάτσι, Καινούργιο, Πυργιώτισσα.

4) Τὸ *sestiere Castello* περιλάμβανε τὶς τοῦρμες : Ἀπάνω Σύβριτος (Ἀμάρι), Μυλοπόταμο καὶ Ἄριο (ἢ Ἄγριο).

5) Τὸ *sestiere San Paolo* περιλάμβανε τὶς τοῦρμες : Κάτω Σύ-

βριτος (Ἅγιος Βασίλειος), Καλαμώνας (ἐπαρχ. Ρέθυμνου) καὶ Ψυχρὸ (Ἀποκόρωνας).

6) Τὸ sestiere Dorsoduro· περιλάμβανε τὶς τοῦρμες: Κουφὸς (ἀνατολ. τμήμα ἐπαρχίας Κυδωνίας), Κίσσμος καὶ Ἀρνὰ (Σέλινο).

Ἡ διοικητικὴ αὐτὴ διαίρεση βάσταξε ὡς τὸ 14. αἰώνα, ὁπότε ἡ νῆσος διαιρέθηκε σὲ 4 territori (διοικητικὲς περιφέρειες), ποὺ ἀντιστοιχοῦν:

I. Στὴ διοίκηση τῆς Σητείας, μὲ ἔδρα τὴν πόλιν τῆς Σητείας, στὴν ὁποία περιλαμβανότανε ὁλόκληρη ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Σητείας μὲ τὰ 53 (κατὰ τὸν Καστροφύλακα) χωριά της καὶ ἡ Καστελανία τῆς Γερά πετρας μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι τῆς Γεράπετρας καὶ τὰ 18 χωριά της.

II. Στὴ διοίκηση τοῦ Χάντακα μὲ ἔδρα τὴν πόλιν τοῦ Χάντακα, ποὺ ἦτανε καὶ πρωτεύουσα ὅλης τῆς Κρήτης. Ἡ διοίκηση τοῦ Χάντακα εἶχε 8 καστελανίες:

1) Τὴν Καστελανία τοῦ Μαλεβιζίου μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Μαλεβιζίου, ποὺ ἦτανε κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Κεραμούτσι. Εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας περίπου καὶ ἀριθμοῦσε 34 χωριά, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφὴ τοῦ Καστροφύλακα (1583).

2) Τὴν Καστελανία Καινούργιου (Nuovo), μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Καινούργιου, ποὺ τὰ ῥεῖσιά του σώζονται πάνω καὶ δυτικὰ ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Καστέλι Καινούργιου. Εἶχε 58 χωριά καὶ καταλάμβανε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας.

3) Τὴν Καστελανία Μπελβεντέρε μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Μπελβεντέρε, ποὺ ἦτανε πάνω στὸ λόφο «Κάστελος», κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Καστελιανὰ Μονοφατίου. Περιλάμβανε ὁλόκληρη τὴν σημερινὴ ἐπαρχία Βιάννου καὶ μέρος τῆς ἐπαρχίας Μονοφατίου. Εἶχε 70 χωριά, σύμφωνα μὲ τὸν Καστροφύλακα.

4) Τὴν Καστελανία Μεραμπέλου μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Μεραμπέλου, ποὺ ἦτανε πάνω στὸ λόφο τοῦ Ἀγ. Νικολάου, τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας τοῦ Λασιθίου. Εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας καὶ ἀριθμοῦσε 20 χωριά.

5) Τὴν Καστελανία Πεδιάδας μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Πεδιάδας. Εἶχε 98 χωριά καὶ τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας.

6) Τὴν Καστελανία Τεμένους μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Τεμένους, πάνω ἀπὸ τὸ σημερινὸ Κανλι Καστέλι. Εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας καὶ 52 χωριά.

7) Τὴν Καστελανία Bonifacio μὲ ἔδρα τὸ Καστέλι Μονοφατίου ποὺ ἦτανε στὸ σημερινὸ χωριὸ Τσιφούτ Καστέλι τῆς ἴδιας ἐπαρχίας. Ἡ ἔκτασί της ἦτανε ἡ ἴδια μὲ τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Μονοφατίου, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα τμήμα πρὸς τὰ ἀνατολικά, ποὺ ἀνῆκε

BI KALAMATA ANTINIA

σὴν καστελανία Μπελβεντέρε, ὅπως εἶπα παραπάνω· εἶχε 111 χωριά.

8) Τὴν Καστελανία τῆς Πυργιώτισσας (Priotissa) μεῖ ἔδρα τὸ Καστέλι Πυργιώτισσας, ποὺ ἦτανε σὴν ἁριστερὴ ὄχθη τοῦ Γέρο Ποταμοῦ, κοντὰ στὸ Τιμπάκι. Καταλάμβανε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς δμώνυμης ἐπαρχίας καὶ εἶχε 22 χωριά.

Στὴ Διοικητικὴ περιφέρεια τοῦ Χάντακα ἀνῆκε καὶ τὸ ὁροπέδιο τοῦ Λασιθιοῦ, δηλαδὴ ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Λασιθίου. Δὲν ἀποτελοῦσε ὅμως καστελανία, τουλάχιστο στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βενετοκρατίας, ἀλλὰ ἐξαριτώντανε ἀπευθείας ἀπὸ τὴν κεντρικὴ διοίκηση τοῦ Χάντακα, ἀφοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ του, ἀνῆκε κατὰ κυριότητα στὸ Δημόσιο.

III. Στὴ διοίκηση τοῦ Ρέθυμνου μεῖ ἔδρα τὴν πόλιν τοῦ Ρέθυμνου. Εἶχε 3 καστελανίες :

1) Τὴν Καστελανία Μυλοπόταμου μεῖ ἔδρα τὸ Καστέλι Μυλοπόταμου, ποὺ ἦτανε στὴ θέσιν τοῦ σημερινοῦ Πανόρμου. Εἶχε τὴν ἴδια ἔκταση μετὰ τὴ σημερινὴ δμώνυμη ἐπαρχία καὶ 72 χωριά, σύμφωνα μετὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Φραγκ. Μπασιλικάτα.

2) Τὴν Καστελανία Ἀμαρίου (τὴ βυζαντινὴ Ἀπάνω Σύβριτο) μεῖ ἔδρα τὸ Καστέλι Ἀμαρίου, ποὺ ἦτανε στὴ θέσιν τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Θρόνος τῆς ἴδιας ἐπαρχίας. Εἶχε 58 χωριά κατὰ τὸν Μπασιλικάτα καὶ καταλάμβανε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς δμώνυμης ἐπαρχίας. Καὶ

3) τὴν Καστελανία τοῦ Ἀγ. Βασιλείου (Κάτω Σύβριτος) μεῖ ἔδρα τὸ Καστέλι Ἀγ. Βασιλείου, ποὺ ἦτανε ὅπου τὸ σημερινὸ δμώνυμο χωριό. Ἡ Καστελανία Ἀγ. Βασιλείου εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας καὶ 65 χωριά κατὰ τὸν Μπασιλικάτα.

IV. Στὴ διοίκηση τῶν Χανίων μεῖ ἔδρα τὰ Χανιά. Εἶχε 4 Καστελανίες :

1) Τὴν Καστελανία τοῦ Ἀποκορώνου μεῖ ἔδρα τὸ χωριὸ Καστέλι Ἀποκορώνου, ποὺ ἦτανε κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Καλύβες τῆς ἴδιας ἐπαρχίας. Εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ 50 χωριά κατὰ τὸν Μπασιλικάτα.

2) Τὴν Καστελανία Κισάμου μεῖ ἔδρα τὸ Καστέλι Κισάμου, ποὺ διατηρεῖ τὸ βενετσάνικο ὄνομα Καστέλι. Εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς δμώνυμης ἐπαρχίας καὶ 118 χωριά κατὰ τὸν Μπασιλικάτα.

3) Τὴν Καστελανία Σελίνου μεῖ ἔδρα τὸ Καστέλι Σελίνου, ποὺ ἦτανε στὴ σημερινὴ Παλιόχωρα Σελίνου. Εἶχε τὴν ἔκταση τῆς σημερινῆς δμώνυμης ἐπαρχίας καὶ 59 χωριά κατὰ τὸν Μπασιλικάτα.

4) Στὴ διοίκηση τῶν Χανίων ὑπαγότανε καὶ ἡ περιφέρεια τῶν Σφακίων, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἀποτελοῦσε Καστελανία. Εἶχε ἰδιότυπη διοίκηση. Διοικοῦντανε ἀπὸ Προβλεπτὴ, εὐγενῆ, βενετσάνο ἀπὸ τὰ Χα-

νιά, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἔδρα του στὸ Καστέλι, ποὺ ἦτανε κοντὰ στὴ Χώρα Σφακιῶν.

Ἡ περιφέρεια τῆς περιοχῆς τῶν Χανίων, δηλαδὴ ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Κυδωνίας ὑπαγότανε ἀπ' εὐθείας στὴ διοίκηση τῶν Χανίων ὅπως καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ Ρέθυμνου, ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Ρεθύμνης, ὑπαγότανε ἀπ' εὐθείας στὴ διοίκηση τοῦ Ρέθυμνου. Ἡ πρώτη εἶχε 63 χωριὰ στὴ δικαιοδοσία της καὶ ἡ δεύτερη εἶχε 80.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βενετοκρατίας ἦτανε γύρω στὶς 200.000 κατοίκους. Ὁ Ἰάκωβος Φοσκαρίνι στὰ 1579 ἔκανε λεπτομερῆ ἀπογραφή, ὅπως γράφει στὴν ἔκθεσή του (Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη, Mss. Ital. Cl. VII, ἀριθ. 631α/7476, fo 70r) καὶ βρῆκε ὅτι ἡ Κρήτη εἶχε 1070 χωριὰ καὶ 219.000 κατοίκους¹.

Ὑστερα ἀπὸ 4 χρόνια, δηλαδὴ τὸ 1583 ὁ Καστροφύλακας, ποὺ οἱ πληροφορίες του εἶναι θετικὲς καὶ ἀναμφισβήτητες, μᾶς λέει στὸ περίφημο Libro του ὅτι: Ὁ Χάντακας μὲ τὴν περιφέρειά του, δηλαδὴ ὁ σημερινὸς νομὸς Ἡρακλείου, τὸ Μεραμπέλο καὶ τὸ Λασίθι, εἶχε 90179 κατοίκους (Pietro Castrolifaca, Libro de Informattion κλπ., Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη, Mss. Ital. Cl. VI, ἀριθ. 156/6005, K. 105).

Ἡ Σητεία μὲ τὴν περιφέρειά της εἶχε 22 312 κατοίκους (K. 140).

Τὸ Ρέθυμνο μὲ τὴν περιφέρειά του εἶχε 45.646 κατοίκους (K. 177) καὶ

Τὰ Χανιά μὲ τὴν περιφέρειά τους εἶχαν 48788 κατοίκους (K. 240). Δηλαδὴ ἡ Κρήτη τὸ 1583 εἶχε συνολικὰ 206,914 κατοίκους.

Ὁ Ἰω. Μοτσενίγιο, μετὰ ἀπὸ 6 χρόνια, δηλαδὴ τὸ 1589, ἀναφέρει, ὅτι ἡ Κρήτη εἶχε 1087 χωριὰ καὶ 208.000 κατοίκους (βλ. Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας τόμ. I σ. 12).

Τέλος τὸ δημοσιευόμενο ἔγγραφο ἀναφέρει πληθυσμὸ τῆς Κρήτης 203.123.

¹) «...Vi sono Casali 1070, per la descrizione, ch' ho fatto fare più minutamente è stato possibile, vi sono anime 219.000 in tutti li territori fra quali da fattion sono 55545, il resto donne, puttì et genti inutili, di q(ue)ste in Città sono 9618, et nelli territori il restante; di tutti questi 26693, sono obligati al serv(iti)o d(e)lla Galera, et 33349 hanno obbligo di angaria alle fabriche, et 10691, sono descritti nelle ordinanze...».

(Biblioteca di S. Marco di Venezia, Mss. Ital. Cl. VII, ἀριθ. 918/8392)
Fo 90r.

*Se bene per la publica fama delli nomi delle quattro Città che f. 90r
hoggi sono nell' Isola di Candia si potrebbe far di meno di farne
mentione, tutta uia per render menuto conto d' ogni particolar di
quel Regno, hò uoluto notar qui sotto no(n) solo nomi di esse Cit-
tà ma anco li nomi delli Castelli che ciascheduna di esse Città
hanno sotto di loro, et anco il n(umer)o delle Ville di tutto il
Regno et quante di esse Ville sono sottoposte per ciascheduno di
essi Castelli e p(ri)ma | la Città di Candia hà sotto di sè Castelli f. 90v
n(umer)o 8: e sono li sottoscr(it)ti:²*

*Castel maluesin fra terra per Garbino lontano di Candia mi-
glia. 12. inc(irc)a³.*

*Castel nuouo fra terra per ostro lontano da Candia c(irc)a mi-
glia 24⁴.*

Ἐν καὶ εἶναι γνωστὰ στὸ κοινὸ τὰ ὀνόματα τῶν τεσσάρων πόλεων,
ποὺ ὑπάρχουν σήμερον στὸ νηοὶ τοῦ Χάντακα, καὶμποροῦσε κανεῖς τὰ
παραλείπει νὰ ἀναφέρει γι' αὐτὲς, ὅμως, γιὰ νὰ δώσω ἀκριβεῖς πλη-
ροφορίες γιὰ κάθε λεπτομέρεια τοῦ Βασιλείου ἐκείνου, ἀποφάσισα νὰ
σημειώσω παρακάτω ὅχι μόνο τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων αὐτῶν μὰ καὶ
τὰ ὀνόματα τῶν Καστελίων, ποὺ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἔχει στὴν περιφέ-
ρειά της, ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν χωριῶν ὅλου τοῦ Βασιλείου, καὶ πό-
σα ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ ὑπάρχονται στὸ καθένα Καστέλι.

Καὶ πρῶτα ἡ πόλη τοῦ Χάντακα ἔχει στὴν περιφέρειά της 8 Κα-
στέλια, ποὺ εἶναι τὰ παρακάτω⁵:

Καστέλι Μαλεβίζι, μεσόγειο, πρὸς ΝΔ, μακρὸν ἀπὸ τὸ Χάντακα
12 μίλια περίπου⁶.

Καστέλι Καινούργιο, μεσόγειο, πρὸς Ν, μακρὸν ἀπὸ τὸ Χάντακα
μίλια 24⁴.

²) Σωστὰ ἀναφέρει πὼς ὁ Χάντακας εἶχε 8 καστελανίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες
ὅμως παράλειψε νὰ ἀναφέρει 2: τὴν καστελανία Πυργιώτισσας καὶ τὴν καστε-
λανία Μονοφασιῶ (Bonifacio).

³) Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τῆς λ. Malvesin ἀπὸ τὸ δμῶνυμο πολιορκητικὸ μὴ.
χάνημα τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων βλ. Ν. Πλάτων, Περὶ τὴν ὀνομασίαν τῆς
ἐπαρχίας Μαλεβιζίου, περιοδ. «Κρητικὰ Χρονικά» ΣΤ', σ. 156.

Τὸ φρούριο τοῦ Μαλεβιζίου ἀναφέρεται μεταξὺ ἐκείνων ποὺ κατασκεύασε
ὁ Pescatore. Οἱ βενετσιάνικοι χάριτες τὸ τοποθετοῦν στὴ θέση Καστέλι
κοντὰ στὸ χωριὸ Κεραμοῦτσι, στὸ κέντρο τῆς δμῶνυμης ἐπαρχίας.

⁴) Ἀναφέρεται σὲ ἔγγραφο τοῦ 13. αἰῶνα ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς

Castel belvedere fra terra per sirocco lontan di Candia miglia 20⁵.

Castel Mirabello per leuante alla marina di tramontana lontano di Candia miglia....⁶.

Castel pedita fra terra per sirocco lontan di Candia miglia 18⁷.

Καστέλι Μπελβεντέρε, μεσόγειο, πρὸς ΝΑ, μακρὰ ἀπὸ τὸ Χάντακα μίλια 20⁵.

Καστέλι Μιραμπέλο, πρὸς Α, στὴ βορεινὴ παραλία μακρὰ ἀπὸ τὸ Χάντακα μίλια...⁶.

Καστέλι Πεδιάδα, μεσόγειο, πρὸς ΝΑ, μακρὰ ἀπὸ τὸ Χάντακα μίλια 18⁷.

του Castel νηοιο, ἴσως γιὰτὶ δὲν ἰδρῦθηκε ὅπως τὰ ἄλλα, πάνω σὲ ἐρείπια παλαιότερων φρουρίων. Οἱ Κρητικοί, μεταφράζοντας τὴ βενετσάνικη ὀνομασία τὸ λέγανε Καινούργιο καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ λέγεται καὶ σήμερα ὁλόκληρη ἡ ἐπαρχία. Ἀπόκτησε μεγάλη φήμη γιὰτὶ ἀντιστάθηκε ἀποτελεσματικὰ τοὺς Βενετοὺς καὶ Κρητικοὺς ἐπαναστάτες πού τὸ πολιορκήσαν τὸ 1364, ὅταν ἀνακήρυξαν τὴ Δημοκρατία τοῦ Ἁγ. Τίτου.

Τὸ Καινούργιο Καστέλι εἶναι γνωστὸ σήμερα μὲ τὴν ὀνομασία Ψηλὸ Καστέλι. Ἦταν πάνω στὸ λόφο, πού βρίσκεται κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Καστέλι, δυτικὰ τοῦ Ἀμπελούζου.

⁵) Τὸ φρούριο Μπελβεντέρε ἦταν πάνω στὸ λόφο, πού ἦταν κτισμένη ἡ ἀρχαία Πριανός, κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Καστελιανὰ Μονοφατίου. Οἱ Κρητικοὶ τὸ λέγανε Ριζόκαστρο, δηλαδὴ κάστρο τῆς ρίζας, τοῦ βουνοῦ, καὶ ἡ ἐπαρχία Μπελβεντέρε ὀνομαζότανε ἐπαρχία Ρίζου. Κτίστηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Γενοβέζους.

⁶) Τὸ φρούριο Μεραμπέλο κτίστηκε ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Γενοβέζους στὴ θέση πού ἦταν ἡ ἀρχαία πόλη Λατὼ πρὸς Καμάρα, δηλαδὴ πάνω στὸ λόφο, ἀνατολικὰ τοῦ σημερινοῦ Ἁγ. Νικολάου Μεραμπέλου. Σὲ βενετσάνικη ἐπιγραφή τοῦ 1602 ἀναφέρεται Castello Heraclium. Τὴν ταύτιση αὐτὴ μὲ τὸ Ἡράκλειο εἶχε ὑπόψει ὁ ἐρανιστὴς τοῦ Καταλόγου τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Κρήτης πού δημοσίεψα στὸν προηγούμενο τόμο τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» (βλ. τ. ΙΑ' σ. 288) καὶ ἀναγράφει... *eraklio hoggi detto il Castello Mirabello*. Οἱ Κρητικοὶ τὸ λέγανε Βουλισμένη ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς λιμνης πού εἶναι ἐκεῖ. Οἱ Βενετσάνοι τὸ ὀνομάζανε Mirabello, ὄνομα συνηθισμένο στὴν Ἰταλία, πού ἐπεκράτησε νὰ δηλώνει καὶ σήμερα ὁλόκληρη τὴν ἐπαρχία. Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βενετοκρατίας ἐγκοιταλείφθηκε καὶ παροχώρησε τὴ θέση του στὸ Φρούριο τῆς Σπιναλόγκας. Στὸν κώδικα δὲν ξιακρίνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν μιλίων. Ὁ Μπασιλικάτα δμως (Bibl Marciana, M. Ital. Cl. VI, ἀριθ. 1683/8376 f 39r) ἀναφέρει ὅτι ἀπέχει 50 μίλια. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει πὼς τὸ φρούριο λεγότανε καὶ Βουλισμένη, ἀπὸ τὴ λιμνοῦλα πού εἶναι σὲ ἀπόσταση 20 βήματα, ὅτι κατοικεῖται ἀπὸ ἱκανότατους ψαράδες, τοὺς πιὸ ἱκανοὺς ἀπὸ ὅλους τοῦ Βασιλείου.

⁷) Τὸ Καστέλι Πεδιάδας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βενετσάνικα φρούρια πού διατήρησε μέχρι σήμερα ἀκέραιο τὸ βενετσάνικο ὄνομα. Κατὰ τὸν Gerola (Μο-

Castel Temene fra terra per ostro lontano di Candia miglia 12°.

Rettimo ha sotto di se Castelli 3 : e sono li sottoscritti.

Castello Milopotamo alla marina di tramontana lontano da Rettimo miglia 20: uerso Candia^o.

Castel S. Baseglia fra terra¹⁰.

Castel Amari fra terra¹¹.

Καστέλι Τέμενος, μεσόγειο, πρὸς Ν, μακρὸν ἀπὸ τὸ Χάντακα μίλια 12^ο.

Τὸ Ρέθυμνο ἔχει στὴν περιφέρειά του 3 καστέλια πὺν εἶναι τὰ παρακάτω :

Καστέλι Μυλοπόταμον, στὴ βορεινὴ παραλία, μακρὸν ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο μίλια 20 πρὸς τὸ Χάντακα^ο.

Καστέλι Ἁγίος Βασίλειος, μεσόγειο¹⁰.

Καστέλι Ἀμάρι, μεσόγειο¹¹.

numenti Veneti nell' Isola di Creta, vol. I, Venezia 1905, σ. 218) ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί ἦτανε κτισμένο σὲ πεδιάδα ἐνῶ τὰ ἄλλα ἦτανε πάνω σὲ ὑψώματα. Ὅμως τὸ ὄνομα ὑπῆρχε πρὶν οἱ Βενετοὶ καταλάβουν τὴν Κρήτη. Φυσικὰ τὸ ὄνομα δόθηκε ἀπὸ τὴν Πεδιάδα, τὸ Ὀμφάλιον Πεδίον τῶν Ἀρχαίων. Ἀπ' αὐτὸ πῆρε τὸ ὄνομα καὶ ὀλόκληρη ἡ καστελανία, παρ' ὅλο πὺν κάθε ἄλλο παρὰ πεδινὴ εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Καστελίου. Μέσα στὸ φρούριο αὐτὸ φύλαγαν, στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βενετοκρατίας, καὶ τὰ σιτηρὰ, πὺν μεταφέρανε ἀπὸ τὸ κοντινὸ Λασιθί.

⁹⁾ Τὸ φρούριο Τέμενος χτίστηκε ἀπὸ τὸ Νικηφόρο Φωκά τὸ 961, ὅπως εἶναι γνωστὸ, πάνω στὰ διδυμα ὑψώματα πὺν βρίσκονται ἀνατολικά τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Κανλί Καστέλι, γνωστὸ σήμερα μὲ τὸ βενετσάνικο ὄνομα Ρόκα (Rocca = φρούριο). Θεωροῦνταν ἀπὸ τοὺς Βενετσάνους σπουδαιότατο τοὺς πρώτους αἰῶνες, μὰ σιγά - σιγά, καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ τὴν κατασχευὴ τῶν τειχῶν τοῦ Χάντακα, τὸ ἐγκατάλειψαν. Ἀρχικὰ ὑπαγότανε στὴν διοικητικὴ περιφέρειαν τοῦ Χάντακα, μὰ ἀργότερα ἔγινε ἔδρα Καστελανίας, πὺν ὀνομάστηκε ἀπ' αὐτὸ Kastelania di Temene. Ἡ περιοχὴ εἶχε δοθεῖ σὰν φέουδο στὴν οἰκογένειαν τῶν Κορνάρων καὶ τὸ 1597 παραχωρήθηκε στὸ Benetto Querini.

⁹⁾ Τὸ παραθαλάσσιο Καστέλι Μυλοποτάμου ἦτανε στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ Πάνορμου, πὺν ἐξακολουθεῖ νὰ λέγεται καὶ Καστέλι Μυλοποτάμου. Ἡ ἱδρυσὴ τοῦ ἀποδίδεται στὸν κόμητα τῆς Μάλτας Enrico Pescatore, στὶς ἀρχὲς τοῦ 13 αἰῶνα. Λεῖψανά του σώζονται καὶ σήμερα. Οἱ Τοῦρκοι τὸ λέγανε Ρουμελί Καστέλι.

¹⁰⁾ Τὸ Καστέλι Ἀγ. Βασιλείου ἦτανε παλιὸ βυζαντινὸ Καστέλι, γνωστὸ μὲ τὴν ὀνομασίαν Κάτω Σύβριτος. Μὰ ὁ βενετσάνος Καστελάνος ἐγκαταστάθηκε στὸ χωριὸ Ἁγίος Βασίλειος καὶ ἀπὸ κεῖ πῆρε τὸ ὄνομα τὸ Καστέλι καὶ ἡ Καστελανία. Ἡ ἀκριβὴς θέση τοῦ Καστελίου αὐτοῦ δὲν ἔχει καθοριστεῖ.

¹¹⁾ Ἐπίσης τὸ Καστέλι Ἀμυρίου ἦτανε βυζαντινὸ, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Ἀπάνω Σύβριτος. Βρισκότανε στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Θρόνος, ὅπου σώζονται ἐλάχιστα εἰρεπία του.

Settia ha sotto di sè Castello uno che è il sottoscr(it)fo.

Castel Gerapetra lontano da Sittia miglia 40: alla marina nella parte Australe¹².

La Canea hà sotto di se li sottoscr(it)ti Castelli :

Castel Apicorno al mar di tramontana al quanto eminente dalla marina all' incontro della fortezza della Suda et lontano dalla città della Canea circa miglia 15¹³.

Castel Chissamo dalli antichi detto Chissamopoli posto alla marina per ponente lontano della città della Canea miglia 25: Ciò è tra Capo Spada e le Grabuse¹⁴.

Ἡ Σητεία ἔχει στὴν περιφέρειά της ἓνα καστέλι, πὸν εἶναι τὸ παρακάτω :

Καστέλι Γεράπειρας, πὸν ἀπέχει ἀπὸ τῆ Σητείας μίλια 40, στὴν νότια παραλία¹².

Τὰ Χανιά ἔχουν στὴ περιφέρειά τους τὰ παρακάτω Καστέλια :

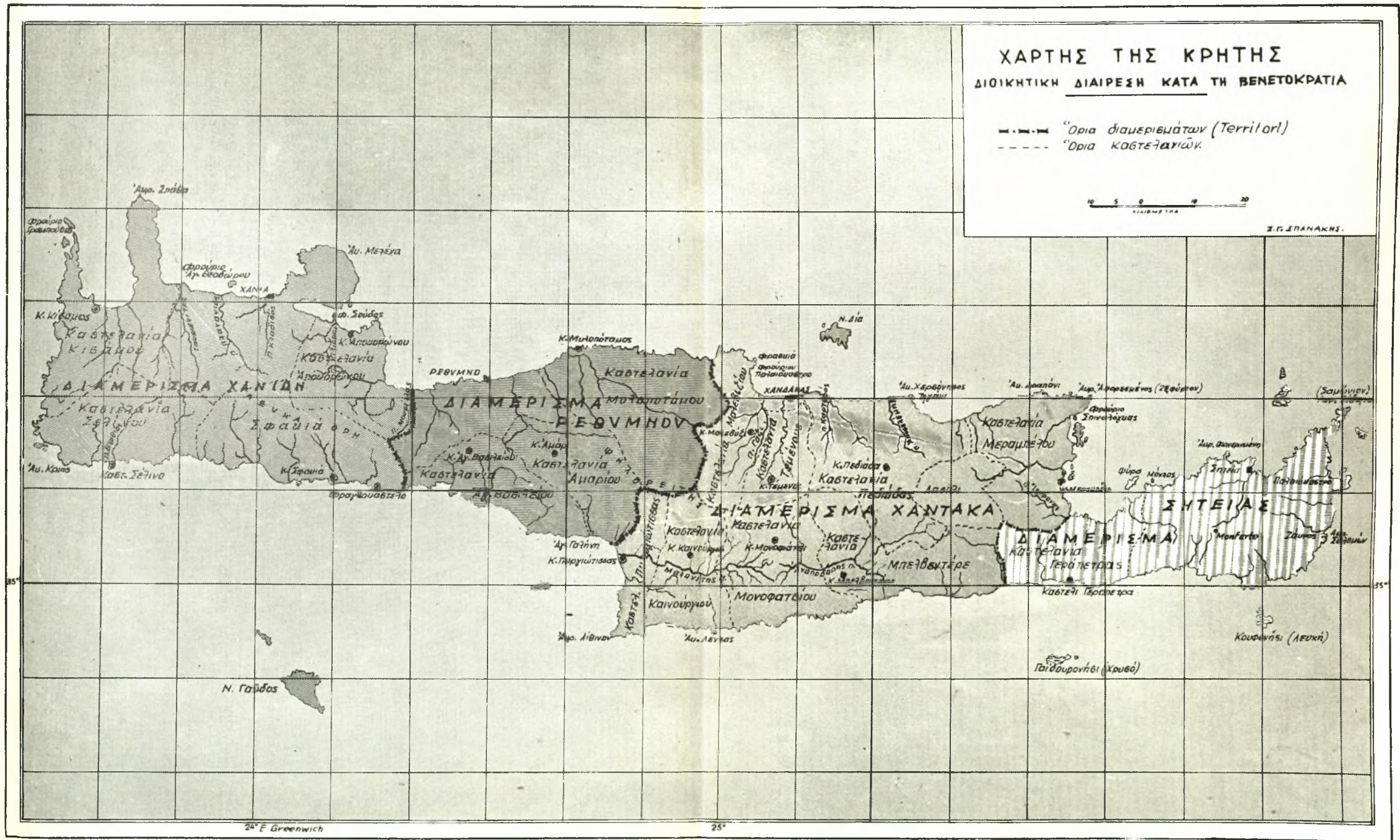
Καστέλι Ἀποκόρωνα, στὴ βορεινὴ θάλασσα, ἐπάνω σὲ ἐξέχον κάπως ὕψωμα τῆς ἀκτῆς, ἀπέναντι στὸ Φρούριο τῆς Σούδας, πὸν ἀπέχει ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Χανίων περίπου μίλια 15¹³.

Καστέλι Κισάμου, πὸν λεγότανε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Κισαμόπολη, παραλίω, πρὸς Δ, ἀπέχει ἀπὸ τὰ Χανιά μίλια 25. Τοῦτο εἶναι ἀνάμεσα στὸ ἀκρωτήρι Σπάθα καὶ τῆς Γραμπούσας¹⁴.

¹²⁾ Ἡ Σητεία εἶχε μιὰ καστελανία μόνο στὴν περιφέρειά της, τὴν Καστελανία τῆς Γεράπειρας. Τὸ Καστέλι τῆς Γεράπειρας ἔκτισαν οἱ Βενετοὶ πάνω στὰ εἱρεῖπια τῆς παλιᾶς μεγάλης πόλης Ἱεράπυττας ὅπου καὶ σήμερα ἡ ὁμῶ. ντυμὴ κωμόπολη. Ἐπесе στὰ χέρια τῶν Τούρκων τὸ 1647, οἱ ὁποῖοι τὸ ἐπιδιόρθωσαν.

¹³⁾ Τὸ Καστέλι Ἀποκορώνου βρισκότανε κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Καλύβες τῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας. Ἐλάχιστα εἱρεῖπια του σώζονται. Τὸ ὄνομα ἔχει τὴν ἀρχὴ του στὸ ἀρχαῖο Ἱπποκορώνειον. (Βλ. καὶ Σ. Ξανθοῦ διδ., Ἐπαρχίαι καὶ Πόλεις τῆς Κρήτης. ΕΕΒΣ τόμ. Γ' (1926), σ. 56). Πότε κτίστηκε δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο. Βέβαιον ὅμως εἶναι πὼς ὑπῆρχε πρὶν τὸ 1303, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐγγραφο τῆς ἐποχῆς ὅτι ἐπαθε ζημιὰς ἀπὸ τὸ σεισμό. (Πρβλ. Gerola, Monumenti κλπ. I, σ. 207).

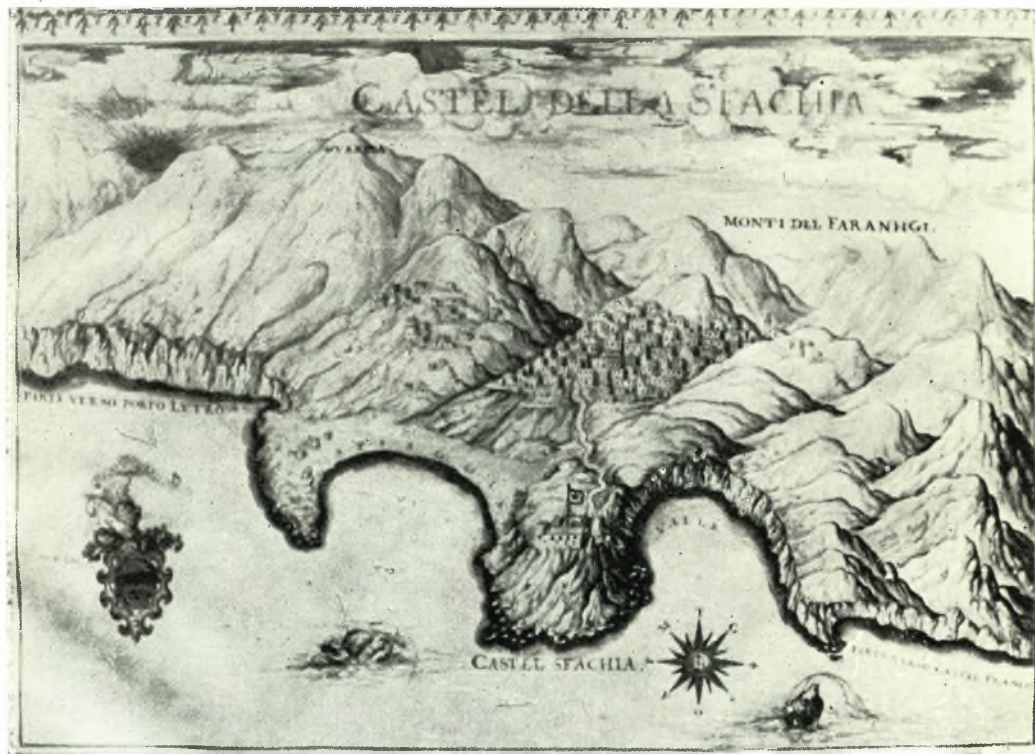
¹⁴⁾ Εἶναι τὸ σημερινὸ Καστέλι Κισάμου, πὸν διατηρεῖ ἐπίσης ἀκέραιον τὸ βενετσάνικο ὄνομά του, ὅπως καὶ τὸ Καστέλι Πεδιάδας. Τὰ σωζόμενα σήμερα εἱρεῖπια του εἶναι στὸ μεγαλύτερον μέρος τοὺς ἔργοι τῶν Τούρκων. Κτίστηκε πάνω στὰ εἱρεῖπια τῆς ἀρχαίας πόλης Κισάμου· πότε ὅμως δὲν εἶναι γνωστὸ. Πιθανὸν νὰ ἰδρυθῆκε καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ γενοβέζο ἀρχιπεραιτὴ Pescatore Ὁ σεισμὸς τοῦ 1593 τὸ κατὰστρεψε σχεδὸν ὁλόκληρον καὶ μόνο τὸ 1635 ἐπισκευάστηκε ἀπὸ τὸν προβλεπτή Lorenzo Contarini. Ὁμως στὶς 24 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1616 ὁ καπετάνιος τῆς φρουρᾶς Giovanni Medici, λυποψύχησε καὶ ἄνοιξε τὶς

Σχέδια Φραγκ. Μπασιλικάτα. Museo Corr. Portolani No 41, Regno di Candia.

Εἰκ. 1 ἄνω Σχέδιο VII Καστέλι Μυλοποτάμου. — Εἰκ. 2 κάτω. Σχέδιο XI. Καστέλι Ἀποκορώνου.

Σχέδια Φραγκ. Μπασιλικάτα. Museo Correr, Portolani No 41. Regno di Candia.

Είκ. 1^η άνω. Σχέδιο XIX, Καστέλι Σελίνου. — Είκ. 2 κάτω. Σχέδιο XXI, Καστέλι των Σφακιών.

Castel Selino al lito del mare nelle parti australi lontano dalla Canea miglia 50¹⁵.

Castel S. Nichita al lito del mare nelle parti australi lontano dalla Canea miglia 40¹⁶.

Castel della Sfacchià al mar d' ostro lontano della Canea miglia....¹⁷ le genti di questo Castello sono belicosi et uiuono in continue inimicitie il sito de d(ett)o loco è tutto grebanoso et ui deue huomini da spada al n(umer)o di 600: e per tener in freno dette

Καστέλι Σέλινο, παράλιο, στή νότια πλευρά, μακρὸν ἀπὸ τὰ Χανιά μίλια 50¹⁵.

Καστέλι Ἀγ. Νικήτα, στή νότια παραλία, μακρὸν ἀπὸ τὰ Χανιά μίλια 40¹⁶.

Καστέλι τῶν Σφακιῶν, στή νότια θάλασσα, μακρὸν ἀπὸ τὰ Χανιά μίλια...¹⁷. Οἱ κάτοικοι τοῦ Καστελιοῦ αὐτοῦ εἶναι φιλοπόλεμοι καὶ ζοῦν μέσα πὲρ μιὰ συνεχῆ ἐχθρότητα μεταξὺ τῶν. Ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι παντοῦ ἀνώμαλος, βραχώδης, καὶ πρέπει νὰ ἔχει ἄντρες γιὰ τὸ σπαθὶ 600. Γιὰ νὰ κρατεῖ πὲρ πειθαρχία τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς στέλνεται

πόρτες του στὸν καινούργιο κατακτητή. (Βλ. Gerola, Monumenti κλπ. δ. π. Γ. σ. 228).

¹⁵) Τὸ παραθαλάσσιο Καστέλι Σελίνου ἦτανε στή θέση τῆς σημερινῆς Π.α. λιόχωρας Σελίνου. Τὸ Καστέλι Σελίνου ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς τὸ 1279, ἀπὸ τὸ δούκα Marino Gradenigo μὲ σκοπὸ νὰ κρατεῖ εὐκολότερο στήν ὑποταγή του τοὺς ἀνυπότακτους κατοίκους τῆς περιοχῆς, πάνω σ' ἓνα βραχώδες ἀκρωτήριο, ὀνομαζόμενο Λισός. Τὸ ὄνομα ὀφείλεται κατὰ τὸν Ξανθοῦδιδη (δ. π. σ. 60) στὸ γνωστὸ φυτὸ σέλινο, ποὺ φυτρώνει μόνο του στήν περιοχή.

¹⁶) Τὸ Καστέλι τοῦ Ἀγ. Νικήτα εἶναι τὸ γνωστὸ Φραγκοκάστελο, δηλαδὴ Καστέλι τῶν Φράγκων (Βενετῶν), ὀνομασία ποὺ τοῦ δώσαν οἱ Σφακιανοὶ καὶ τὴν δέχτηκαν ἀργότερα οἱ Βενετοὶ μεταφράζοντάς την: Castelfranco. Τὸ ἀρχικό του ὄνομα τὸ πῆρε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Νικήτα, ποὺ ἦτανε ἐκεῖ, καὶ χτίστηκε, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τῶν Φεουδαρχῶν τῶν Χανίων, γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τοὺς κουρσάρους καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες τῆς περιοχῆς. Στὸ φρούριο αὐτὸ ὀχυρώθηκε τὸ 1828 ὁ Χατζῆ Μιχάλης Νταλιάνης καὶ ὕστερα ἀπὸ λυσώδη μάχη μὲ τοὺς Τούρκους σκοτώθηκε μ' ὅλους τοὺς στρατιῶτες του καὶ χίλιους Τούρκους.

Τὸ φρούριο αὐτὸ δὲν εἶχε Καστελανία, ὅπως τὰ προηγούμενα.

¹⁷) Τὸ φρούριο τῶν Σφακιῶν ἦτανε ἀπὸ τὰ νεότερα φρούρια - ἔδρες διοίκησης. Ἐκεῖ εἶχε τὴν ἔδρα του ὁ Προβλεπτής, γιατί τὰ Σφακιά δὲν ἀποτελοῦσαν καστελανία. Ἡ οἰκοδόμησή του ἀνάγεται στὶς ἀρχὲς τοῦ 15 αἰῶνα. Ἦτανε πάνω στὸ μικρὸ ἀκρωτήριο, νοτικὰ τῆς Χώρας Σφακιῶν. Στὸν κώδικα δὲν διακρίνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν μιλίων. Ὁ Μπασιλικάτα (δ. π. Fo 42v) ἀναφέρει ὅτι ἀπέχει 35 μίλια.

*genti ue si manda un | Proued(ito)r elletto dal Regg(imen)to della f 91r
Canea, et approvato dal Regg(imen)to di Candia et si muta ogni
duo anni, li dui si manda Nobili Venetiani, et li altri duo nobi-
li cretensi; ma però si manda sempre persone di consideratione
per tener quelle genti quiete più che hà possibile.*

<i>la città di Candia hà sotto di se casali n(umer)o</i>	<i>434</i>
<i>la città della Canea hà sotto di se casali n^o</i>	<i>240</i>
<i>la città di Rettimo hà sotto di se casali n^o</i>	<i>265</i>
<i>la città di Settia hà sotto di se casali n^o</i>	<i>90</i>
<i>Sumano in tutto casali ¹⁸ n^o</i>	<i>1029</i>

*Ένας Προβλεπιής, πὸν ἐκλέγεται ἀπὸ τῇ διοίκηση τῶν Χανιῶν, ἐγ-
κρίνεται ἀπὸ τῇ διοίκηση τοῦ Χάντακα, καὶ ἀντικαθίσταται κάθε δυὸ
χρόνια. Τῇ μιᾷ φορὰ στέλνεται εὐγενὴς Βενετσάνος καὶ τὴν ἄλλη εὐγε-
νὴς Κρητικὸς. Ἀλλὰ πάντοτε στέλνονται πρόσωπα σοβαρὰ καὶ ἱκανὰ
γιὰ τὰ κραιοῦν οὐ ἥσυχία, κατὰ τὸ δυνατὸ, τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους.*

<i>Ἡ πόλη τοῦ Χάντακα ἔχει στὴ δικαιοδοσία της χωριὰ</i>	<i>434</i>
<i>Ἡ πόλη τῶν Χανιῶν ἔχει στὴ δικαιοδοσία της χωριὰ</i>	<i>240</i>
<i>Ἡ πόλη τοῦ Ρέθυμνου ἔχει στὴ δικαιοδοσία της χωριὰ</i>	<i>265</i>
<i>Ἡ πόλη τῆς Σητείας ἔχει στὴ δικαιοδοσία της χωριὰ</i>	<i>97</i>
<i>Σύνολο χωριὰ ¹⁸</i>	<i>1029</i>

¹⁸⁾ Κατὰ τὸν Καστροφύλακα (δ. π.):

<i>Ἡ πόλη τοῦ Χάντακα εἶχε τὸ 1583</i>	<i>κατοίκους</i>	<i>13 625</i>
<i> > παπᾶδες</i>		<i>416</i>
<i> > ἐβραῖους</i>		<i>950</i>
<i>Ἡ καστελανία Πεδιάδας εἶχε χωριὰ 98</i>	<i>»</i>	<i>16 845</i>
<i> > Μπελβεντέρε > > 70</i>	<i>»</i>	<i>7 541</i>
<i> > Μεραμπέλου > > 20</i>	<i>»</i>	<i>9 486</i>
<i> > Μονοφατισίου > > 111</i>	<i>»</i>	<i>9 569</i>
<i> > Γεμένους > > 52</i>	<i>»</i>	<i>5.575</i>
<i> > Μαλεβιζίου > > 34</i>	<i>»</i>	<i>5.219</i>
<i> > Καινούργιου > > 58</i>	<i>»</i>	<i>9.362</i>
<i> > Πυργιώτισσας > > 22</i>	<i>»</i>	<i>2 438</i>
<i>Τὸ Λασιθί εἶχε μετόχια 49</i>	<i>»</i>	<i>469</i>
<i>Σύνολα* μετόχια 49 χωριὰ 465</i>	<i>κάτοικοι</i>	<i>90 179</i>
<i>Ἡ Σητεία εἶχε χωριὰ 53</i>	<i>»</i>	<i>13 523</i>
<i>Ἡ Καστελανία Γεράπετρας > > 18</i>	<i>»</i>	<i>6.957</i>
<i>παπᾶδες κλπ</i>		<i>1 841</i>
<i>Σύνολα* χωριὰ 71</i>	<i>κάτοικοι</i>	<i>22.321</i>
<i>Ἡ πόλη τοῦ Ρέθυμνου εἶχε</i>	<i>κατοίκους</i>	<i>4.782</i>

Nella Soprad(dett)a Isola di Candia sono state fabricate dalla guerra in qua ciò è dall' anno 1571 : diuverse forttezze quale sono le sottoscritte.

Primo il forte del porto della fraschia detto il Paglio castro fabricato l' anno 1572¹⁹.

Στὸ νησί τοῦ Χάντακα κατασκευάσθηκαν ἀπὸ τὸν πόλεμο κι ἐδῶ, δηλαδή ἀπὸ τὸ ἔτος 1571, διάφορα φρούρια, ποὺ εἶναι τὰ παρακάτω :

Πρῶτο εἶναι τὸ φρούριο τοῦ λιμανιοῦ τῶν Φρασκιῶν, τὸ λεγόμενο Παλιὸ Κάστρο, ποὺ οἰκοδομήθηκε τὸ ἔτος 1572¹⁹.

Ἡ ἐπαρχία τοῦ Ρέθυμνου κατὰ τὸ Μπα- λικάτα	εἶχε χωριά	80			
Ἡ Καστελανία τοῦ Ἀμαρίου	»	»	58		
»	»	Ἀγ. Βασιλείου	»	»	65
»	»	Μυλοποτάμου	»	»	72
Δηλαδή συνολικά		»	»	275	(ὁ Καστροφ. ἀναφέρει μόνο 268)
Ὁλόκληρο τὸ διαμέρισμα τοῦ Ρέθυμνου μαζί με τὴν πόλη, σύμφωνα με τὴν ἀπογραφή τοῦ Καστροφύλακα εἶχε					κατοίκους 45 646
Τὸ Χανιά εἶχαν κατὰ τὸν Καστροφύλακα					» 7.500
Κατὰ τὸ Μπασιλικάτα ἡ διοικητικὴ περι- φέρεια τῆς πόλης Χανιά (ἡ σημερινὴ ἐπαρχία Κυδωνίας)					εἶχε χωριά 63
Ἡ Καστελανία Ἀποκορώνου	»	»	»	»	50
»	»	Κισάμου	»	»	118
»	»	Σελίνου	»	»	59
Σύνολο					» 291 (Καστροφύλ.) κάτοικοι 48.788

Ἀνακεφαλαίωση :

Διοίκηση τοῦ Χάντακα		χωριά	465		
		μετόχια	Λασιθίου	49	κάτοικοι 90.179
»	Σητείας	χωριά	71	»	22.321
»	Ρέθυμνου	»	275	»	45.646
»	Χανίων	»	291	»	48 788
Βασίλειο τῆς Κρήτης		»	1.102	»	206.934

¹⁹⁾ Στὴν ἴδια θέση τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία πόλη Κύταιον. (Πρβλ. Ν. Σταυράκης, Στατιστικὴ κλπ. σ. 80). Ἀρχικὰ, φαίνεται, κτίστηκε ἐκεῖ τὸ φρούριο Παλαιόκαστρο ἀπὸ τὸ γενοβέζο Pescatore, ἀπὸ ὅπου καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κρήτη (πρβλ. Gerola, Monumenti κλπ. I, σ. 96). Ἐπειτα, ἐπειδὴ δὲν ἐξυπηρετοῦσε κανένα σκοπὸ ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετούς. Ὅταν ὅμως ἄρχισε νὰ πλησιάζει ὁ κίνδυνος τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Κύπρου (1570), ἡ Βενετία ἀποφάσισε νὰ κατασκευάσει τὸ φρούριο αὐτὸ ἀπὸ τὰ θεμέλια γιὰ νὰ προστατέψει τὸ σπουδαῖο τότε λιμάνι τῶν Φρασκιῶν.

*la fortezza della Suda sopra il scoglio detto fraronisi alla guardia del porto della Suda, et è chiamata la fortezza la Suda per il nome del porto per ess[ere] alla bocca di d(ett)o porto*²⁰.

*l' anno 1574: furono fabricati dui forti sopra il scoglio de Turlurù ouero Todorù, è hoggi d(ett)o il scoglio di S. Todero*²¹.

*l' anno 1579 fù fabricata la fortezza de Spinalonga alla bocca del porto detto Spinalonga*²².

*l' anno 1585 fù fabricata la fortezza delle Grabuse*²³ *isola di Candia hà l' infrascritti fiumi principiando dalla parte di tramontana dal Capo dell' Isola da leuante uerso Candia. Un fiu-*

*Τὸ φρούριο τῆς Σούδας, πάνω στὸ νησάκι ποὺ λέγεται Φραρονήσι, γιὰ τὴ φύλαξη τοῦ λιμανιοῦ τῆς Σούδας, καὶ γι αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ λιμανιοῦ ὀνομάστηκε Φρούριο τῆς Σούδας ἐπειδὴ εἶναι στὸ στόμιο τοῦ λιμανιοῦ αὐτοῦ*²⁰.

*Τὸ 1574 κατασκευάστηκαν δύο φρούρια πάνω στὸ βραχονήσι Τουρλουροῦ ἢ Οὐδοροῦ, ποὺ λέγεται σήμερα τὸ βραχονήσι τοῦ Ἁγ. Θεόδωρου*²¹.

*Τὸ ἔτος 1579 κατασκευάστηκε τὸ Φρούριο τῆς Σπιναλόγκας στὸ στόμιο τοῦ λιμανιοῦ ποὺ λέγεται Σπιναλόγκα*²².

*Τὸ ἔτος 1585 κατασκευάστηκε τὸ φρούριο τῆς Γραμπούσας*²³.

Ἡ νῆσος τοῦ Χάντακα ἔχει τοὺς παρακάτω ποταμούς, ἀρχίζοντας ἀπὸ βορρᾶ, ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς νήσου πρὸς τὸ Χάντακα.

²⁰) Τὸ νησάκι στὸ στόμιο τοῦ κόλπου τῆς Σούδας ὅπου κτίστηκε τὸ φρούριο λεγότανε πρὶν Φραρονήσι, δηλαδὴ νησί τῶν Φράρων (λατινῶν καλογήρων), ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἐκεῖ μονὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ὅποτε τὸ νησί ἦταν σκεπασμένο ἀπὸ ἐλαιῶνες.

Σκέψη γιὰ τὴν ὁχύρωση τῆς νησίδας ἐγίνε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1500. Μὰ ἡ ἐναρξὴ τῶν ὁχυρωματικῶν ἔργων ἐγίνε τὸ 1571.

²¹) Σχετικὰ μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ φρουρίου βλ. Gerola, Monumenti κλπ. I, σ. 683 κ. ἐξ.

²²) Ἡ Σύγκλητος τῆς Βενετίας εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ὁχύρωση τῆς νησίδας Σπιναλόγκα ἀπὸ τὸ 1571. Πάνω στὴ νησίδα ὑπῆρχε παλαιότερα ἄλλο φρούριο, ποὺ τὰ θεμελίιά του φαίνονταν πρὶν κτιστεῖ τὸ νέο.

²³) Πρῶτος ὁ γνωστός μας Σοφιανὸς Εὐδαιμονογιάννης (πρβλ. Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας, Ἡράκλειο 1953, τόμ. III, σ. 48) ἔκανε τὴν πρόταση νὰ ὁχυρωθεῖ ἡ Γραμποῦσα τὸ 1579 (πρβλ. Gerola, Monumenti κλπ. I, σ. 614). Ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας, τὸ 1583, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ σχέδια καὶ προϋπολογισμοὺς τοῦ τότε Capitano Giovanni Mocenigo, ἀποφάσισε νὰ γίνε τὸ φρούριο καὶ τὸ 1584 ἐγίνε ἐναρξὴ τῶν ἔργων ἀπὸ τὸν Γεν. Προβλεπτή Alvise Grimani.

la città di Rettimo con il suo terr(itori)o ha l' infrasc(rit)te
Anime :

Huomeni da fattioni	n ^o	16186
Femine	n ^o	20689
Putti	n ^o	10984
Vecchi	n ^o	2735
	n ^o	<u>50594</u>

la città di Settia con il suo terr(itori)o hà l' infrasc(rit)te
anime :

Huomeni da fattioni	n ^o	4628
Inutili cid è putti, uecchi e femine	n ^o	<u>12135</u>
Done n ^o 5010 : putti n ^o 4600 : Vecchi 2525 : . . .	n ^o	16813
Si che in dette quattro città del Regno sono anime.	n ^o	<u>203123</u>

Ἡ πόλη τοῦ Ρέθυμνου μετὰ τὴν περιφέρειά της ἔχει τὰς παρακάτω
ψυχὰς :

Ἀνδρες γιὰ δουλειὰ	ἀριθ.	16186
Γυναῖκες	»	20689
Παιδιὰ	»	10984
Γέροι	»	2735
	»	<u>50594</u>

Ἡ πόλη τῆς Σητείας μετὰ τὴν περιφέρειά της ἔχει τὰς παρακάτω
ψυχὰς :

Ἀνδρες γιὰ δουλειὰ	ἀριθ.	4628
Ὅχι ἱκανοί : δηλαδὴ παιδιὰ, γέροι καὶ γυναῖκες . . .	»	<u>12135</u>
	»	16813

Ἔτσι οἱ 4 αὐτὲς πόλεις τοῦ Βασιλείου εἶναι ψυχὰς . ἀριθ. 203123

ΣΤΕΡΓ. Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ